

Tekst: Elise Samsen, Nathalie Laurens, Nathalie van Geloven, Nanda Heikamp, Anouke Bakx

Spel over (hoog)begaafdheid

Professionaliseren met enIQma

Het kan best lastig zijn om (hoog)begaafde leerlingen te herkennen en passend te begeleiden.

Vanuit onderzoekswerkplaats POINT is daarom het bordspel enIQma ontwikkeld: een professionaliseringsspel op het gebied van (hoog)begaafdheid.

De kwaliteit van het onderwijs staat of valt met de kwaliteit van de leraar (McKinsey & Company, 2007) en de mate waarin de leraar tegemoetkomt aan de verschillende onderwijsbehoeften van leerlingen (Hofstetter & Bijtstra, 2014). In de dagelijkse praktijk kan het best een uitdaging zijn om alle leerlingen passend onderwijs te bieden. Voor leraren blijkt het bijvoorbeeld complex om leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid tijdig te herkennen/signaleren (Lavrijsen & Verschueren, 2020). Na signalering ontstaat een nieuwe uitdaging, namelijk het passend begeleiden van deze leerlingen (Houkema et al., 2018). Hoe kun je hier nu beter in worden? Bijvoorbeeld met behulp van gerichte professionaliseringsactiviteiten.

Wat werkt (vaak) niet?

Het doel van professionalisering is groei op professioneel vlak, zodat het handelen in de onderwijsprak-

tijk verbetert en het de leerling ten goede komt. Uit grootschalig onderzoek binnen het basisonderwijs komt naar voren dat bijna alle leraren deelnemen aan professionaliseringsactiviteiten, zoals workshops of studiedagen (Vrielink & Van der Boom, 2014). Maar eenmalige professionaliseringsactiviteiten blijken vaak geen verandering teweeg te brengen in het professioneel handelen van leraren (DeMonte, 2013; Edinger, 2017; Wei et al., 2009). Leraren vinden bijvoorbeeld de inhoud van professionalisering niet relevant, vanwege een gebrek aan afstemming op de onderwijspraktijk (DeMonte, 2013) of de problemen waar zij tegenaan lopen (Lieberman & Mace, 2008; Zhang et al., 2015). Daarnaast wordt professionalisering vaak aangeboden door een externe professional die eenmalig langskomt en verder niet bij de school betrokken is (Wei et al., 2009). Hierdoor wordt niet voor een voortdurende impuls of borging van de professionalisering gezorgd.

Wat werkt wel?

Kortdurende, eenmalige professionaliseringsactiviteiten, die niet afgestemd zijn op de dagelijkse onderwijspraktijk, blijken dus niet zo effectief te zijn. De vraag is nu: Wat werkt wel? Waar moet een professionaliseringsactiviteit aan voldoen om wel die positieve verandering teweeg te brengen? Het blijkt dat vijf kernkenmerken bijdragen aan de professionele ontwikkeling van leraren (Desimone 2009; Desimone et al., 2015):

1. Inhoudelijke focus: hierbij gaat het om kennis van het onderwerp en om weten hoe deze kennis toegepast kan worden.
2. Actief leren: het is van belang dat leraren actief aan de slag gaan. Voorbeelden hiervan zijn het observeren van een collega in de plusklas, het doorspreken van casuïstiek met een ib'er of het presenteren van een lesidee voor (hoogbegaafde) leerlingen.
3. Samenhang met de praktijk: professionaliseringsactiviteiten moeten aansluiten bij de onderwijsvorm en visie van de school.
4. Langere looptijd: een professionaliseringstraject dat uit meerdere activiteiten bestaat, gespreid over het schooljaar, heeft een grotere kans van slagen.
5. Samen leren: collectieve deelname heeft een positieve invloed op de professionalisering van leraren. Zo kan bijvoorbeeld het volledige school- of bouwteam samen professionaliseren.

(Meer over kenmerken van effectieve professionaliseringstrajecten lees je op pagina 6.)

De kracht van samen leren

Collectief leren heeft dus een belangrijke invloed op het effect van professionalisering binnen het onderwijs. Maar wat is 'collectief leren' eigenlijk? Om te bepalen of er sprake is van collectief leren, kun je kijken naar het *leerproces* en naar de *leeruitkomst*, zie figuur 1 (Simons & De Laat, 2002). Een leraar kan bijvoorbeeld deel uitmaken van een extern professioneel netwerk (collectief leren) en de verworven kennis delen met collega's, zodat ook zij deze kunnen toepassen in de onderwijspraktijk (collectieve uitkomst). Volgens Simons en De Laat (2002) wordt er collectief geleerd als zowel het leerproces als de leeruitkomsten collectief zijn.

Evidence informed ontwerp

De onderzoekswerkplaats Passend Onderwijs voor Ieder Nieuw Talent (POINT, point013.nl) is een plek waar collectief geleerd wordt. Leraren, pabo-docenten en wetenschappers werken er samen aan kennisdeling en -creatie rondom het thema (hoog)begaafdheid. Het doel van POINT is het onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen te verbeteren door de praktijk en de wetenschap met elkaar te verbinden.

		Uitkomsten	
		Individueel	Collectief
Processen	Individueel	Individueel leren	Individuele leerprocessen met collectieve uitkomsten
	Collectief	Leren in sociale interactie	Collectief leren

Figuur 1: Individuele en collectieve leerprocessen en leeruitkomsten. (Bron: Simons & De Laat, 2002.)

Om onderwijsprofessionals te ondersteunen bij het signaleren en begeleiden van (hoog)begaafde leerlingen is het professionaliseringsspel enIQma *evidence informed* ontwikkeld door een multidisciplinair team. Bij evidence informed werken (zie ook pagina 22) worden zowel kennis uit de wetenschap als kennis en inzichten vanuit de praktijk gebruikt om het handelen in de praktijk te verbeteren (PO-raad et al., 2020; Wubbels & Van Tartwijk, 2017). Iedereen uit het team heeft vanuit zijn eigen expertise een bijdrage geleverd aan het ontwerp van enIQma. Ook is rekening gehouden met de vijf kernkenmerken van succesvolle professionaliseringstrajecten (zie eerder in de tekst). Verschillende versies van enIQma zijn getest in klankbordgroepen met diverse professionals. Op basis van de feedback zijn de inhoud en vormgeving van enIQma verder ontwikkeld.

Hoe werkt enIQma?

Het spel kent drie verschillende onderdelen, die ook afzonderlijk van elkaar ingezet kunnen worden. Hierna lichten we ze stuk voor stuk toe. Op eniqma.nl zijn ook video's te vinden waarin de verschillende spelonderdelen kort uitgelegd worden.

Feit of fabel?

Het eerste onderdeel is 'Feit of fabel?' en bestaat uit twintig kaartjes met stellingen over (hoog)begaafdheid. Onderwijsprofessionals kunnen met elkaar in gesprek

Het spelbord

Bij het tweede en derde spelonderdeel hebben de spelers het spelbord nodig. Bij de ontwikkeling van dit bord heeft het team zich laten inspireren door het model van handelingsgericht werken (HGW) (Pameijer et al., 2012). Dit kan ingezet worden bij het begeleiden van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, onder wie (hoog) begaafde kinderen. De vier fasen van handelingsgericht werken staan op het spelbord: 1) Waarnemen, 2) Begrijpen, 3) Plannen, 4) Evalueren. Het spelbord wordt gebruikt om de verschillende kaartjes op te leggen. Stel, een leraar vindt dat zijn leerling opvalt, doordat zij vaak veel vragen heeft over waarom iets gebeurt en hoe dingen precies in elkaar zitten. Hij legt daarom het kenmerkkaartje 'Nieuwsgierig' bij 'Waarnemen' neer op het spelbord. Ook andere kenmerkkaarten die passen bij de leerling worden op het bord gelegd. Daarna gaan de onderwijsprofessionals samen in gesprek over deze kaartjes. Hoe zie je dit terug in de klas? Wat vertellen ouders hierover? Zo wordt het beeld van de leerling (of, bij spelonderdeel 2, de casus) steeds duidelijker.

gaan over de stellingen: is de uitspraak waar of niet waar en hoe zit dat dan? Dit spelonderdeel kan ook als 'opwarmer' ingezet worden tijdens een studiedag of een ouderavond. De meeste stellingen zijn gebaseerd op veelgehoorde vooroordelen en misconcepties over (hoog)begaafdheid. Op de achterkant van de kaartjes staan het antwoord en de onderbouwing vanuit wetenschappelijke literatuur (onder andere Pfeiffer et al., 2018).

Nanda Heikamp, leraar in het hoogbegaafdheidsonderwijs en medeontwikkelaar van enIQma: 'In de praktijk blijkt dat er nog steeds veel vooroordelen bestaan over (hoog)begaafde kinderen. Nog steeds zijn er leraren die ervan uitgaan dat (hoog)begaafde leerlingen alles zelf kunnen en weinig vragen hebben. Ik hoor regelmatig terug van kinderen dat ze nooit een beurt kregen van hun leraren, omdat die vonden dat anderen ook een

kans moesten krijgen om na te denken. Of kinderen vertellen dat ze op de gang hun verrijkende werk moesten maken, zonder instructie, omdat ze dat zelfstandig moeten kunnen. Dit gebeurt vaak uit onwetendheid, door te weinig kennis van (hoog)begaafdheid. Het is geen onwil. Door het spelen van "Feit en fabel" kom je met elkaar in gesprek; dit opent de ogen van collega's, ouders en ib'ers.'

Casus en onderzoek

Het tweede spelonderdeel 'Casus en onderzoek' past bij de eerste twee fasen van handelingsgericht werken: Waarnemen en Begrijpen. Aan de hand van een casus (bijvoorbeeld die van Anna, zie het kader hieronder) en kenmerkkaartjes bespreken collega's welke kenmerken uit de casus kunnen wijzen op (hoog)begaafdheid. Deze kaartjes leggen zij op het spelbord. Vervolgens bespreken zij met behulp van onderzoekskaartjes wat passende vervolgstappen, zoals een observatie of oudergesprek, zouden kunnen zijn om de leerling beter in beeld te brengen.

Casus Anna

Nathalie Laurens (leraar en begeleider van (hoog-)begaafde kinderen en medeontwikkelaar enIQma): 'Toen ik casus Anna schreef, was ik me er nog niet van bewust dat de casus tot zoveel herkenning bij leraren en ouders zou leiden. Tijdens enIQma-workshops voor onderwijsprofessionals en in schoolteams zie ik dat leraren zich meer bewust worden van hoe een kind thuis bepaalde kenmerken van (hoog)begaafdheid laat zien die op school niet zichtbaar zijn. De deelnemers ontdekken door de beschreven onderzoeksactiviteiten, zoals een oudergesprek en een observatie, kenmerken die in eerste instantie bij Anna niet zichtbaar waren.

Tijdens intakegesprekken met ouders in de praktijk waar ik (hoog)begaafde kinderen begeleid, kom ik casus Anna, en ook de andere beschreven casussen, regelmatig bijna letterlijk tegen. De kenmerken en de onderzoekskaartjes helpen school en ouders een beter beeld van het kind te krijgen, waardoor vervolgens een passend handlingsplan voor het kind gemaakt kan worden met behulp van het spelbord. Als het kind dan op school bijvoorbeeld aan een peergroep deel mag nemen, aan complexere opdrachten mag werken, meer vanuit eigen interesses mag leren en aan eigen leerdoelen mag werken, merk ik dat het kind zich meer begrepen voelt en weer gelukkiger wordt.'

Methodiek

Als enIQma als methodiek (het derde onderdeel) wordt ingezet, ga je aan de slag voor een leerling uit de eigen school en doorloop je samen met collega's alle vier de fasen van het model van HGW. Nu worden niet alleen de (hoogbegaafdheids)kenmerken en passende onderzoeksactiviteiten besproken, maar worden deze activiteiten ook daadwerkelijk uitgevoerd. Nadat meer informatie is verzameld over de leerling, komen de collega's opnieuw bij elkaar om doelen te stellen en activiteiten te plannen die na een afgesproken tijd geëvalueerd worden.

Tip! Lees de artikelen 'Samen leren in het belang van begaafde leerlingen' van Anouke Bakx (maart 2020) en 'Werken met (hoog)begaafde leerlingen in de klas' van onder andere Anouke Bakx (januari 2017). Deze zijn te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.

Na het spel een paar keer gespeeld te hebben, herkennen leraren makkelijker begaafdheidskenmerken

Nathalie van Geloven (leraar-onderzoeker en medeontwikkelaar van enIQma): 'Op onze basisschool hebben we vorig jaar het spel enIQma geïntroduceerd bij de onderbouw. Leraren brachten voorbeelden van leerlingen uit hun eigen praktijk in, die vervolgens in een leerteam tijdens een vergadering werden besproken. Na een paar keer het spel op deze manier gespeeld te hebben, begonnen de leraren de begaafdheidskenmerken makkelijker in hun eigen klas te herkennen. Het werd als zeer waardevol ervaren om samen op deze manier over leerlingen te spreken. Het werkte namelijk goed als meerdere collega's vanuit hun ervaring, specialisme en invalshoek meekeken en -dachten. Dit leidde tot meer

begrip van een leerling en riep soms ook nieuwe vragen op. Bijvoorbeeld: Hoe het komt dat deze leerling geen hoge prestaties behaalt, maar wel grote denkstappen kan zetten? Of hoe het komt dat een leerling uitdagend werk uit de weg gaat? Aan de hand van die vragen kon de leraar dan op zoek naar nieuwe inzichten over het kind. Het was vooral belangrijk om met elkaar telkens afspraken te maken om weer bij elkaar te komen om de voortgang van het onderzoek te bespreken. Eén collega zei: "Deze aanpak helpt je om op zoek te gaan naar antwoorden. En zelfs al blijkt het nog steeds niet zeker of je nu met een (hoog)begaafd kind te maken hebt of niet, het levert wel hele mooie inzichten op waar leerling, ouder en leraar veel aan hebben. Het kind wordt gezien en nu steeds goed gevolgd".

Het spel enIQma kan besteld worden via eniqma.nl.

De literatuurlijst bij dit artikel vind je in de materialenbank op lbbo.nl.

Elise Samsen-Bronsveld schreef haar masterscriptie binnen de onderzoekswerkplaats POINT. Sinds vorig schooljaar is zij als junior onderzoeker werkzaam bij POINT en Stichting BOOM.

Nathalie Laurens begeleidt (hoog)begaafde kinderen bij praktijk Dubbel Plus en Stichting de As. Daarnaast is zij leraar van de orthopedagogische plusklas Intermezzo en medeontwikkelaar van enIQma.

Nathalie van Geloven heeft jaren kinderen in de plusklas begeleid op basisschool de Kikkenduut. Zij is leraar-onderzoeker bij POINT en medeontwikkelaar van enIQma.

Nanda Heikamp is leraar op voltijd hoogbegaafdheidsonderwijs Linus in Drunen, heeft deelgenomen aan de onderzoekswerkplaats POINT013 1.0 en is medeontwikkelaar van enIQma.

Anouke Bakx is lector 'Goed leraarschap, goed leiderschap' aan Fontys Hogescholen en bijzonder hoogleraar 'Begaafdheid' aan de Radboud Universiteit. Ze is initiator van de POINT-onderzoekswerkplaatsen en medeoprichter van het Wetenschappelijk Expertisecentrum RATIO (Radboud Talent in Ontwikkeling).